

KURTIDE ÕPILASTE OMAVAHELISTEST SUHETEST PIKAAJALISES TEGEVUSES

T. Puik

Kasvatustöö üheks eesmärgiks sotsialistlikus ühiskonnas on kollektivisti kujundamine, sellise inimese kasvatamine, kes tegutseb kollektiivis kollektiivi jaoks. Omavaheliste suhete normiks nõukogude koolis nii õpilastele kui ka õpetajatele on kollektivism. Iga üksiku õpilase individuaalne areng kollektiivis saab positiivses suunas võimalikuks ainult siis, kui õpilase asend isiklike vastastikuste suhete süsteemis on soodus, kui tema staatus on küllalt kõrge. Kui õpilane on sattunud ebasoodsasse asendisse, lakkab kollektiiv teda mõjutamast positiivses suunas (A. Kiritšuk, 1974, lk. 255).

Viimastel aastakümnetel on suhteid uuritud intensiivselt lapse- ja pedagoogilises psühholoogias (L. Božovitš, D. Elkonin, T. Dragunova), sotsiaalsühholoogias (L. Bujeva, I. Kon, A. Leontjev, B. Parõgin), pedagoogikas (T. Konnikova, H. Liimets, J. Orn, L. Novikova, J. Kolominski jt.).

Kurtide õpilaste omavaheliste suhete uurimiseks on tehtud eksperimente 1970., 1974. ja 1978. aastal (T. Puik, 1978; 1981; 1982; 1983). On analüüsitud kurtide enesehinnangut, kaaslaste valikut ühekordsete ülesannete täitmiseks (võistkonna kapten, puhkeõhtu peremees, perenaine jt.), suhtumist töösse ja kaaslaste valikut ühiseks tööks. Kõigis neis situatsioonides on tegemist kaasõpilase valikuga lühiajaliseks tegevuseks, mis eeldab teatud kindlate võimete ja oskuste olemasolu valitaval õpilasel.

Igapäevases elus on kurtidel õpilastel eriinternaatkooli tingimustes aga vaja koos olla paljude kaaslastega, ka nendega, keda nad pole ise valinud. Üheks niisuguseks situatsiooniks on sööklas söömine, kus erinevate klasside ja erinevas vanuses õpilased istuvad ühise laua taga mitu korda päevas kogu õppeaasta vältel. Siin on tegemist pikaajalise püsiva mikrokollektiiviga - söökla laudkonnaga. Laudkondade nimekirjad koostatakse õppeaasta algul, arvestusega, et seal oleksid vanemad õpilased koos oma "kasulastega", s. o. iga I klassi astuv laps saab endale "kasuisa (-ema)", kes hoolitseb tema eest väljaspool õppetunde (jälgib riidetust, käitumist jne.). Kerkib üles probleem: missugused omavahelised suhted kujunevad välja laudkonnas selle liikmete vahel? Mille alusel soovitakse (ei soovita) endale laua-naabrit? Siit tuleneb põhiprobleem: missugune mõju on laudkonnas valitsevail suhetel õpilaste isiksuse arengule?

Enne nende konkreetsete küsimuste lahendamisele asumist võtame alljärgnevalt vaatluse alla aga mõnigad õpilaste omavaheliste suhete arengu küljed üldhariduskoolis üldse.

1. Alklasside õpilaste omavaheliste suhete arengust

Mitmed uurijad (U. Vinogradova, 1980; L. Božovitš, 1968; R. Savinõhh, 1974; A. Kiritšuk, 1974 jt.) märgivad, et nooremate klasside õpilaste omavahelised suhted pole veel välja kujunenud. Nende individuaalsed ja kollektiivsed huvid on muutlikud, ebapüsivad ja need mõjutavad tugevasti iga lapse suhteid eakaaslastega. I - III klassi õpilaste huvid on seotud klassiga: klassiväliste ürituste ja ühiskondliku tegevusega koolis. Siiski ilmneb lastel juba selles vanuses isiksuse ühiskondlik suumitus, mis on lastekollektiivi poolt tulevate nõudmiste omandamise aluseks (L. Božovitš, 1968, lk. 287).

A. Kiritšuk (1980), J. Kolominski (1976), T. Shibutani (1969) ja L. Božovitš (1968) on ühisel arvamusel, et õpilase asend kollektiivis ja suhete iseloom selles sõltuvad paljudest teguritest. Ühest küljest on olulised lapse isiksuse omadused (kõlbelised, intellektuaalsed) ja käitumise jooned (õiglustunne, ausus), ellusuhtumine (optimism, huumoritaju), teiselt poolt on määravad konkreetse kollektiivi iseloomulikud tunnused. Alklasside õpilastele mõjub pealegi oluliselt õpetaja suhtumine temasse. Kuid selle määravad omakorda lapse õpiedukus, distsipliin ja välimus (A. Kiritšuk, 1974, lk. 14).

I - III kl. õpilase asendit kollektiivis mõjutab soodsalt mingi kindla rolli täitmine (tähekeese komandör, sanitaarposti ülem jm.). Niisugune roll võimaldab saada eakaaslaste ja õpetaja tunnustust. A. Kiritšuk kirjutab (1974, lk. 15), et tüdrukud hindavad kaaslasest eriti õpiedukust, välimust, ühiskondlikku tegevust, poiste jaoks on olulised seltsimehelikkus, õpiedukus, organisatorivõimed. Nagu näha, on poiste ja tüdrukute hinnangute skaala kaaslaste "mõõtmisel" erinev juba alklassides.

2. Õpilaste omavaheliste suhete arengut mõjutavatest teguritest

2.1. Õpilaste enesehinnangust.

Paljudeteadlaste uurimustes on enesehinnang kesksel kohal (L. Božovitš, 1981; J. Savonko, 1972; J. Krutova, 1980; I. Kon, 1974; 1981 jt.). Nad arvavad, et enesehinnangul on eriline koht inimese käitumise spetsiifiliste aspektide seas.

1. Koni arvates (1974, lk. 56) pole enesehinnang mitte lihtsalt tunnetusakt, vaid väljendab inimese nõudluse kindlat taset. Tegelikuses varieeruvad enesehinnangud nii sõltuvalt tegevuse liigist ja saavutatud tu-

lemustest kui ka konkreetsetest olukordadest ning sotsiaalsetest tingimustest. I. Kon ütleb, et isikliku edu mõjul kõrgeenenud enesehinnangut esineb rohkem kui ebaõnnestumiste tagajärjel kujunenud madalat enesest lugupidamist. Olenevalt oma enesehinnangust (madalast või kõrgest) suhtub inimene oma tegevusse, oma edusse või ebaedusse. Madala enesehinnanguga inimene elab oma isikliku ebaedu sügavamalt ja raskemalt üle kui rahulik ja enesekindel indiviid (1974, lk. 58 - 60). J. Savonko väidab, et just noorukieas (12 - 17 a.) määravad õpilase käitumise järjest rohkem sisemised tingimused: omandatud väärtushinnangud, eeskujud, millele (kellele) ta orienteerub, väljakujunenud enesehinnang (1972, lk. 43). Inimsuhete sfääri laienemisega kasvab õpilase suhtlemisvajadus, mida peetakse inimsuühika üheks kõige dünaamilisemaks moodustiseks. See muutub kvalitatiivselt inimese kogu eluaja jooksul nii oma sisulis-motivatsiooniliste iseärasuste kui ka selle vajaduse rahuldamise vahendite ja vormide poolest. Ontogeneesi erinevail etappidel tulevad ilmsiks mitmesugused suhtlemisvajaduse modifikatsioonid ja nende seas - lapse areneva isiksuse püüd enesejaatamisele, teda ümbritsevate inimeste tunnustusele ja lugupidamisele, oma "minale" kõrge hinnangu saamisele (I. Dzidarjan, 1981, lk. 149). Uurimused näitavad, et vanemate klasside õpilaste õppimisvõimete enesehinnangu adekvaatsus mõjutab tugevasti nende tunnetuslikku ja motivatsioonide arengut. Kui õppimisvõimete hinnang on adekvaatne, kulgeb tunnetustegevuse ja motivatsioonide areng soodsalt: suhtumine õppimisse on positiivne, tunnetuslikud huvid kõrged. Ebaadekvaatse (niihästi madala kui kõrge) enesehinnangu korral eksivad õpilased oma õpiedukuses saavutatud tulemuste raskusastme ja teede kohta langetatud otsuste ning järelduste tegemisel, mis viib frustratsioonini, aktiivsuse ja motivatsiooni langemiseni (V. Muntjan, 1980, lk. 166). V. Grebenkov (1980, lk. 62) leiab, et enesehinnang mõjutab õpilase ühiskondlikku aktiivsust: noorukid, kellel on madal või adekvaatne enesehinnang, võtavad aktiivselt osa klassi või kooli sportlikest ja muudest üritustest, nende tahteline aktiivsus on ühiskondlike ülesannete täitmisel suurem kui individuaalsete ülesannete puhul. Kuid need õpilased, kelle enesehinnang oli kõrgem klassikaaslaste poolt neile antud hinnangust, olid klassi ja kooli elust vähem huvitatud, nende tahteline aktiivsus ühiskondlikes üritustes oli madalam kui individuaalsete ülesannete täitmisel.

2. 2. Tegevuse osast õpilase isiksuse arengus

Inimelu igale vanuseetapile on omane mitte ainult kindel mitmekülgne tegevus, vaid üks juhtiv tegevus, mis igal etapil määrab ära indiviidi suhtumise teda ümbritsevatesse inimestesse ja tegelikkusesse. Kui 3 - 7-aastaselt on juhtivaks tegevuseks mäng, siis nooremas

koolieas (7 - 10 a.) muutub juhtivaks õppimine, s. o. spetsiaalne tegevus mõtlemise teoreetiliste vormide omandamiseks. Tekivad tahtele alluvad psüühilised protsessid, tegevuste sisemine plaan, isiklike tegevuste ja käitumise üle mõtisklemine, sisevaatlus kui teoreetilise teadvuse, tunnetuse tähtsaimad iseärasused. 10 - 11 aastast alates kuni 15 - 16 aastani muutub nooruki tegevussfäär kvalitatiivselt, selle vormid ja laad lähevad tunduvalt keerulisemaks. Mängul on ka selles eas tähtis koht, kuid noorukit ei kõida siin enam mitte niivõrd mänguprotsessi ise, kui võrd võimalus tõsta mängu kaudu oma prestiiži eakaaslaste silmis. Õppimine lakab olemast juhtiv tegevus. Mitmekülgne ühiskondlik tegevus rahuldab nooruki uute omavaheliste suhete vajaduse täiskasvanutega, selles realiseerub ka iseseisvuse vajadus (D. Feldstein, 1981, lk. 142). J. Džidarjan (1981, lk. 142 - 149) kirjutab, et ühises tegevuses viivad kommunikatiivsed sidemed paratamatult tegevuses osalejate sisemise subjektiivse maailma avaldumiseni. Indiviidid rikastavad vastastikku üksteist, nende isiksused arenevad ühtede elukogemuste ülekandumise arvel teistele.

Noorukieas hakkavad arenema tegevused, mis on seotud intiimsuhetega eakaaslaste vahel. Niisuguste tegevuste peamiseks sisuks saab teine nooruk kui kindlate isiklike omadustega inimene (V. Tšudnovski, 1981, lk. 174).

Seoses juhtiva tegevuse muutumisega, lapse üldise füüsilise ja vaimse arenguga muutuvad oluliselt ka eakaaslastele antavad hinnangud. Kui 7 - 8-aastased lapsed täidavad püüdlikult ja kohusetundlikult kõiki õpetaja õppimist ja käitumist puudutavaid nõudmisi ning jälgivad ka nende täitmist kaaslaste poolt, siis 8 - 12 a. vahel hakkavad diferentseeruma ka kaasõpilastele antavad hinnangud (hea poiss, kuid käitub halvasti jm.). 13 a. vanuses hakkab nooruk mõistma inimese käitumist kontekstis: kui individuaalsete omaduste ilmingut, kui võimete tulemusena saavutatut jne. Kaaslast hakatakse kirjeldama täpsemalt, paindlikumalt, hinnangud on peened, areneb tervikuna inimese käitumise analüüsimise ja seletamise võime. Samasugune muutus toimub ka enesekirjeldustega, mis selles vanuses on juba rohkem isiksustatud, psühholoogilised. Esile tuuakse oma erinevused teistest lastest. Pärast 15. a. keskendub peatähelepanu käitumise varjatud põhjuste väljaselgitamisele (I. Kon, V. Lossenkov, 1974, lk. 269). J. Krutova märgib oma uurimuse tulemustes, et noorukid tunnevad ära ja märkavad enese juures kõigepealt seda, mis nende jaoks on kõige olulisem. Ta võrdles õpilaste enese kohta kirjutatud iseloomustusi omavahel ja leidis, et need õpilased, kes on grupis halvas asendis, märkavad enese juures kõigepealt negatiivseid iseloomujooni, ja vastupidi: heas asendis olevate õpilaste enesekirjeldused on optimistlikud, seal on esile toodud esmajärjekorras positiivsed küljed. Ilmnes ka oluline erinevus poiste ja

tüdrukute iseloomustuste vahel: tüdrukud kirjeldasid enast põhjalikumalt, sügavamalt ja emotsionaalsemalt, poisid oma puudusi ei märkinud, enesekirjeldused olid skeemaatilised, kuivad (1980, lk. 130).

2.3. Õpilaste valikute motiividest

Kaaslaste valiku motiive lastel on uuritud enam-vähem sama palju kui vastastikuseid suhteid (L. Božovitš, 1981; J. Kolominski, 1976; R. Savinõhh, 1974; A. Lutoškin, 1974 jt.).

A. Lutoškin väidab, et kontaktsete gruppide kui kollektiivide arengutaseme üheks olulisemaks näitajaks on nende emotsionaalne ühtsus. Grupi emotsionaalsel seisundil võib kollektiivi iga liikme käitumise reguleerimisel olla stimuleeriv või alla suruv funktsioon (1974, lk. 27 - 32).

5 - 7-aastaste koolieelikute ühise tegevuse põhjuseks võib olla motiiv, mis on seotud puhtalt emotsionaalse suhtlemisvajadusega (J. Kolominski, 1976, lk.137). Kuid suhtlemisvajadus on vahetult seotud isiksuse väärtusorientatsiooni süsteemi kujunemisega (I. Džidarjan, 1981, lk. 149). Nooremas koolieas on oluliseks väärtuseks täiskasvanu, eriti õpetaja kiitus. Vanemate klasside õpilaste jaoks on domineerivaks soov olla tunnustatud oma eakaaslaste ringis, püüd enesekinnitusele jne. I. Džidarjan kirjutab, et paljud inimeste kõlbelised tundmused - sõprus, armastus, armukadedus, heasüdamlikkus, austus jt. - tulevad ilmsiks just koos suhtlemisvajadusega, kuivõrd need tundmused kannavad endas seda tähendust, mida üks indiviid kujutab endast teisele. Ja just vastavalt neile tähendustele kujunevad inimeste vastastikused suhted, kus emotsionaalsel orientatsioonil - kaastundel, sümpaatial, antipaatial jm. - on palju olulisem osa kui sotsiaalsetel ettekirjutustel ja konventsionaalsetel normidel (1981, lk. 150).

R. Savinõhh (1974, lk. 17 - 26) annab 7-aastaste laste positiivsete valikute motiivid niisuguses järjekorras.

1. Motiivid, mis on seotud suhtlemise sisulise küljega. Lapsi seovad ühised huvid, ühised mängud jne.

2. Kaaslaste isiksuse ja käitumise omadused:

a) lapse kui õpilase omadused (suhtumine õppetöösse, käitumine);

b) iseloomu- ja moraalsete omadused (abivalmidus, sõbralikkus);

c) välimus (korralikkus, puhtus).

Laste valikud ei ole selles vanuses juhuslikud, isegi siis, kui nad ei oska neid põhjendada.

Negatiivsed valikud olid põhjendatud järgmiselt:

1) halb õpiedukus (õpib ja käitub halvasti);

2) afektiivse käitumise ilmingud (kakleb, lööb, solvab, tige);

3) korratus (kaotab kõik asjad ära, lohakas).

Kõikides klassides ei olnud R. Savinõhhi andmetel populaarsed ebameeldivate joontega õpilased: halb õpi-

edukus, korratus, iseloomu negatiivsed küljed. Kui antipaatiia niisuguste laste vastu püsib pikemat aega, võivad need negatiivsed iseloomujooned kinnistuda.

Õpilaste valikute motiive iseloomustab mitmekülgsest V. Tšudnovski (1981, lk. 61). Ta märgib: "On olemas otsene side domineeriva motiivi iseloomu ja lapse asendi vahel isiklike suhete süsteemis". V. Tšudnovski sõnade järgi mõjutab ülekaalus olev motiiv õpilase üldist õpiedukust, tema käitumist, suhete iseloomu täiskasvanute ja eakaaslastega, isiklikud huvid määravad väga paljus ära tema teod ja viivad konfliktideni. Ta jaotab õpilased domineeriva motiivi järgi kahte gruppi: ühed on kollektivistliku motivatsiooniga, kahe valitakse isiklike sümpaatiate alusel, ja teised egoistliku motivatsiooniga.

Kollektivistliku motivatsiooniga lapsed võtavad kõlbelisi norme ja reegleid omaks loomulikult, nad täidavad hea meelega tööülesandeid, armastavad väiksemaid. Igapäevases koolielus loetakse nende käitumist normaalseks, kuid sellega pööratakse neile vähem tähelepanu, kui nad on ära teeninud. V. Tšudnovski ei pea õigeks, et egoistlike kalduvustega lapsi hinnatakse õpetajate poolt positiivselt. (Need õpilased täidavad saadud ülesandeid hästi selleks, et teenida ainult isiklikku tähelepanu ja kiitust). Mõne aja pärast, kui õpilastel toimub väärtuste ümberhindamine, kui hea õpiedukus lakab olemast prestiižikas, võivad need õpilased sattuda kollektiiviga väga raskesse konflikti. Kollektivistidele on omane isiksuse ühtsus, terviklikkus, mõtete, sõnade ja tegude kooskõla, nad on enesekriitilised, kuid egoistide kohta seda ütelda ei saa (1981, lk. 65 - 73).

2.4. Mõnedest poiste ja tüdrukute omavaheliste suhete iseärasustest

Nõukogude psühholoogias on vähe uurimusi poiste ja tüdrukute psüühilise arengu iseärasuste kohta. I. Kon ja V. Lossenkov toovad ära noorte sõpruse uurimuse eksperimentaalsed andmed järgmiselt (1974, lk. 74 - 135). Tüdrukute sõprus on suuremal määral orienteeritud emotsionaal-ekspressiivsetele väärtustele kui poistel. Isiklikud omadused pole poiste ja tüdrukute silmis ühesuguse tähtsusega: julgus on poistel esikohal, tüdrukutel alles 9. kohal, töökus (8,5. ja 15.), veetlus (12. ja 6,5), seltsivus (10. ja 6,5.), kaaslaste mõistmise võime (5. ja 2.). Tüdrukud on sõprade valikul püsivamad kui poisid. Tüdrukud eelistavad poistest rohkem valida vanemaid kaaslast, seejuures nad nooremaid ei vali üldse. Vastassoost sõprade arv on tüdrukutel tunduvalt (2 - 4 korda) väiksem oma soost sõprade arvust. Suhtlemine endast noorematega annab aga poistele hea võimaluse näidata oma positiivseid omadusi, tunda end täiskasvanuna ja tähtsana, mis kokku mõjub soodsalt nende endast lugupidamisele. Tüdrukute ja poiste erinev suhtumine sõprusesse näitab, et siin on tegemist sügavate psühholoogiliste protsessidega.

Eespool toodud üldhariduskooli õpilaste omavahelisi suhteid mõjutavaid tegureid vaadeldes võib öelda, et suhete areng on väga keeruline protsess. Siit tekib küsimus: kas kurtide õpilaste omavaheliste suhete arengus on olulisi erinevusi võrreldes kuuljate suhete arenguga? Kui need erinevused ilmnevad, siis millised need on?

Järgnevalt tulevad eespool nimetatud probleemi - kurtide õpilaste omavahelised suhted pikaajalises tegevuses (söömine ühises lauas kogu õppeaasta jooksul) - lahendamiseks analüüsimisele järgmised konkreetset küsimused.

1. Keda soovivad kurtid õpilased endale sööklas laua-naabriks?

2. Kuidas on vanemad õpilased söögilauas rahul noorematega? Nooremad vanematega?

3. Missugused suhted valitsevad lauas tüdrukute ja poiste vahel?

Katsetest võttis osa 80 Porkuni Eriinternaatkooli IV - XII kl. õpilast, neist 45 poissi, 35 tüdrukut. Kõik need õpilased istuvad sööklas koos algklasside õpilastega 6-kaupa laudades. Kokku moodustub 21 laudkonda. Igal laual on lauavanem, kelleks on üks vanema astme õpilane.

Katse koosnes sotsiomeetrilisest kirjandist, mille üks osa puudutas õpilaste suhteid sööklas:

*Iga päev me sööme kooli sööklas. Minu lauas istuvad
..... Minule meeldib (ei meeldi) nende õpilastega koos lauas
istuda, sellepärast et Ma tahan istuda
veel koos sellepärast et
Ma arvan, et minuga koos tahab istuda sel-
lepärast et Minule meeldib (ei meeldi), et
minu lauas istuvad poisid, sellepärast et Mi-
nule meeldib (ei meeldi), et minu lauas istuvad tüdrukud, sellepärast
et Ma tahan (ei taha) istuda koos nooremate
õpilastega, sellepärast et Ma tahan (ei taha)
istuda koos vanemate õpilastega, sellepärast et*

Õpilased pidid lüngad täitma vastavalt tekstile kas nimedega või põhjendusega oma valiku kohta. Kahest pakutud vastusevariandist "meeldib (ei meeldi)" tuli mitesobiv läbi kriipsutada. Kirjandi kirjutasid iga klassi õpilased eraldi käesoleva artikli autori juuresolekul. Pärast kirjutamist puudus õpilastel võimalus kokku saada ja informatsiooni edasi anda neile õpilastele, kes polnud veel katses osalenud. Katse pakkus õpilastele huvi, oli kõigile jõukohane ja nende vastused usaldusväärsed, sest katse läbiviija oli neile tuttav (nende endi pedagoog) ja neile oli antud lubadus, et vastuseid loeb ainult tema.

1. Kuidas valiti sööklas lauanaabreid

Keskmiselt andis iga õpilane 2,55 positiivset valikut. Kõige rohkem soovisid kaaslasi XII kl. õpilased - õpilase kohta 4,76 valikut, neist 75 % oma klassi õpilastele. See näitab lõpuklassi õpilaste omavahelist head kollektiiv-

sustunnet. Sööklas on nad kõik (2 tüdrukut, 4 poissi) lauavanemad, istudes eraldi laudades. Kõige vähem valisid lauanaabreid IVb ja V kl. õpilased - keskmiselt 0,78 ja 1,0 valikut igalt õpilaselt. 2 IVb kl. poissi ei nimetanud ühtki õpilast, kellega nad sooviksid koos lauas istuda. Ülejäänud klassides andsid õpilased valikuid enam-vähem ühepalju: 2,13 - 3,13. Erandina tuleb märkida XI kl. tüdrukuid, kes kõik soovisid istuda koos ainult oma klassi õpilastega (ei andnud ühtki valikut väljapoole klassi). Keskmiselt tuli neilt 3,83 valikut õpilase kohta. Poisid valisid keskmiselt 2,4 ja tüdrukud 2,74 kaast. Kuid tüdrukud on poiste valimisel tunduvalt tõrjumamad kui poisid tüdrukute valimisel: poisid andsid tüdrukutele oma valikutest 35,19 %, tüdrukud poistele ainult 13,54 %. Negatiivsete valikute analüüs näitab, et neid õpilasi, kellega ei soovita koos istuda, on vähe. Keskmiselt andis igaüks 0,54 negatiivset valikut, tüdrukutele üldse 5, poistele 17. Ainult 28 õpilast (35 %) andis negatiivseid valikuid, ülejäänud ei nimetanud ühtki nime, kellega ei soovita koos istuda. Need andmed räägivad sellest, et õpilaste suhtumine üksteisesse on hea.

2. Keda valiti lauanaabriks?

Iga õpilane sai keskmiselt 2,43 valikut, klassiti on erinevused suured. Kõige vähem valikuid said V (0,25), IVb (0,44), VIb (1,5) ja IVA klassi õpilased (1,67), seega kõik katsest osa võtnud nooremate klasside poisid ja tüdrukud. 20 õpilast ei saanud ühtki valikut. Kõige rohkem sooviti lauanaabreiks XI kl. tüdrukuid, igauhele 6,17, ja XII kl. õpilasi - 4,67 valikut. Poisid said keskmiselt peaaegu kaks korda vähem valikuid kui tüdrukud - vastavalt 1,74 ja 3,30 valikut igauhele. Poisse valisid valdavalt poisid (85,37 %), tüdrukud said tüdrukutelt 67,21 % valikutest. Negatiivseid valikuid tuleb õpilase kohta 0,54. Üldse sai neid ainult 28 õpilast, mis näitab, et valikud jaotusid arvuliselt väga ebaühtlaselt. Võrreldes õpilasi, kes andsid negatiivseid valikuid, nendega, kes neid said (mõlemal juhul oli arv sama - 28), selgub, et kokkulangevus on väike - 10 juhtu. Üks VIII kl. poiss, kes andis kõige suurema arvu negatiivseid valikuid (6), ei saanud ise neid ühtki ja maksimaalse arvu (7) saanud VIa kl. poiss ei andnud ise ühtki negatiivset valikut. Kõige vähem soovitakse koos istuda VIa kl. õpilastega: 10 õpilasest said negatiivseid valikuid 6, mis teeb keskmiselt igauhele 1,3 valikut. Poistelt said nad 8, tüdrukutelt 5 valikut. Üks negatiivne valik tuli IVA klassi. Ühtki negatiivset valikut ei saanud XI kl. tüdrukud, keda võib seega pidada kõikide poolt eelistatud õpilasteks. Need 6 tüdrukut istuvad sööklas eraldi, olles kõik lauavanemateks.

Analüüsides vastastikku antud valikuid, selgub, et üldse oli IV - XII kl. õpilaste vahel 37 vastastikust valikut, neist 30 oma klassi piires. Kõige rohkem vastastikuseid valikuid oli XI kl. tüdrukute vahel - 15, järgneb XII kl. 7 valikuga. 3 vastastikust valikut te-

gid VIa kl. õpilased, VIb-s, VII-s ja IX-s klassis oli ainult 2 valikut. Tüdrukud valisid ainult tüdrukuid, kokku 25 paari. Poistel oli vastastikuseid paare poole vähem, ainult 12. 80 õpilase hulgas oli 54 neid, kes arvasid, et kaaslased neid valivad, kuid valikut ei tulnud. 21 õpilast andsid kaaslasemale valiku ja arvasid selle olevat vastastikuse, kuid tegelikult nii ei olnud. Vastastikuseid negatiivseid valikuid oli ainult 1 - ühe IVb kl. ja IX kl. tüdruku vahel, kes istuvad ka ühes lauas. Kõige rohkem negatiivseid valikuid (7) sai üks VIa kl. poiss, neist ainult ühe oma klassist, ülejäänud 6 valikut tuli nii nooremalt kui vanematelt õpilastelt. Tema kohta on kirjutatud järgmist: halb, riikas, kuri, kiusab tüdrukuid, toorutsev, kange. Oma lauas ei taha temaga koos olla lauavanem ja veel üks tüdruk, kuid ta ise soovib nendega koos ühes lauas süüa. Samas laudkonnas on tal ka üks vastastikune valik oma klassi poisiga - soov koos istuda.

Selgub, et üks VIII kl. poiss, lauavanem, kes ise ei soovi oma lauda poissi IVb-st, arvab (ja õigesti!), et see poiss soovib temaga koos olla. Ta kirjutab selle poisi kohta, et see istub lauas halvasti ja lahkub lauast (nähtavasti see noorem poiss ei allu talle kui lauavanemale). Noorem aga ütleb sellesama lauavanema kohta, et see on huvitav ja nad on omavahel sõbrad.

Vaadeldes omavahelist läbisaamist laudkondade kaupa, selgub, et üldine pilt on hea. Igas lauas on üks (harvemini kaks) õpilast, kellega ei soovi koos istuda üks (vahel ka kaks) lauakaaslast. Nagu eespool märgitud, on lauavanemateks vanemate klasside õpilased. Nemed soovivad lauda õpilasi oma klassist, andes kõik valikud väljapoole lauda, kuid samas ei tõrju nad oma lauanaabreid. Väga heaks näiteks on siin juba eespool mainitud VIII kl. poiss, kes ei soovi oma lauda IVb kl. poissi, kuid teeb veel 8 negatiivset valikut väljapoole lauda, 4 poisile ja 4 tüdrukule. Oma lauas soovivad temaga koos istuda 3 õpilast. On ainult 3 lauavanemat 21-st, keda igapäev ei soovi üks õpilane oma lauast. See tõendab veel kord lauavanemate sobivust oma rolli. Igas laudkonnas on mitu õpilast, kes soovivad süüa koos nendega, kellega nad praegu koos ei istu, kuid samal ajal on nad sallivad ka lauanaabrite suhtes.

Omaette probleem on debiilsete kurtidega. Nad istuvad sööklas koos teiste õpilastega, kuid nendega ei soovita ühes lauas istuda. Nad on tõrjutud oma lauas ja said negatiivseid valikuid ka väljastpoolt, teistelt õpilastelt.

3. Mida arvavad õpilased sellest, et lauas istuvad koos vanemad ja nooremad õpilased?

Suhtumine vanematesse õpilastesse nooremate poolt on hea. Ainult 9 keskastme õpilast ei soovi istuda koos vanematega: "Nad ei ole minu sõbrad", "Söövad palju" (2 poisi arvamus), "On halvad" ja "Nendega on raske". Siin

võib olla tegemist sellega, et vanemad õpilased püüavad nooremaid söögilauas õpetada ja kasvatada, mis noorematele aga ei meeldi.

Mille poolest ollakse vanemate õpilastega rahul?

9 poissi ja 6 tüdrukut kirjutavad, et vanemad õpilased on lauas korralikud. Järgmisel kohal (12 õpilase arvamus) on sõprus. Pedagoogilisest seisukohast on suur väärtus sellel, et noorematel õpilastel on sõbrad vanemates klassides. Need vanemad kaaslased on ühtlasi positiivseks eeskujuks ja autoriteediks kogu kooli õpilastele. (Seda on näidanud ka varem avaldatud uurimuste andmed artiklites, mida on nimetatud käesoleva artikli sissejuhatuses.)

Sõprus on poiste jaoks palju olulisem kui tüdrukute jaoks. 12 õpilasest, kes sõprust nimetasid, on ainult 2 tüdrukud. Vanemate õpilaste kohta öeldakse veel seda, et nad oskavad lauas korralikult käituda (5), abistavad (5), on rahulikud (4), oskavad viisakalt süüa (3). On üksikuid õpilasi, kes ütlevad, et vanemad õpilased on huvitavad, targad, hoolitsevad nooremate eest, söövad rahulikult. Selgub, et söögilaud on oluline suhtlemise ja informatsiooni vahetamise koht: õpilased kirjutavad, et vanemad õpilased viihevad huvitavalt, samuti märgitakse, et nad räägivad huvitavalt spordist, teevad nalja. XI ja XII kl. õpilaste jaoks on söögilauas oluline ainult käitumine: nad kirjutavad, et vanemad õpilased oskavad söökias hästi käituda, et nad valdavad lauas käitumise reegleid ja on viisakad. (Sisuliselt on see nende õpilaste enesehinnang - arvamus iseenda kui vanemate õpilaste käitumise kohta.)

Mida öeldakse nooremate õpilaste kohta?

Analüüs näitab, et negatiivseid hinnanguid on nooremate kohta 28, 56 positiivse vastu. Mida nooremast klassist on õpilane, seda rohkem on ta noorematega rahul. (IVA klassis on näiteks 8 õpilast algklasside õpilaste poolt, 1 vastu.) Noorematega rahul olevate õpilaste arv kahaneb lõpuklasside suunas - XII klassis on ainult 1 poiss nendega rahul, 5 pole rahul. Sõprust noorematega märgivad 7 klassi õpilased, ainult VIII, XI ja XII klassis ei olnud ühtki, kes seda oleks kirjutanud. Enamiku klasside õpilaste arvates (12) on nooremad korralikud. IVA kl. õpilased pole aga osanud täpselt põhjendada, vaid on lihtsalt öelnud, et neile meeldib koos noorematega lauas istuda. Vanemate õpilaste hulgas on neid, kes soovivad noorematega koos süüa sellepärast, et saab neid abistada (3 poisi ja 1 tüdruku vastus), saab õpetada (1 poiss, 4 tüdrukut). See annab tunnistust väga heast suhtumisest noorematesse õpilastesse ja vanemate soovist neile abiks olla. Kõige rohkem heidetakse nooremate klasside õpilastele ette halba käitumist lauas: nad on väga vallatud (3 tüdruku ja 3 poisi arvamus), ei oska korralikult süüa (7), on väiksed (3), lobisevad, viihevad, käed mustad, raiskavad leiba, püsimatud. Tüdrukud on nooremate käitumise suhtes nõudlikumad kui poisid - 17 tüdrukut ja 11 poissi polnud noorematega rahul.

4. Kuidas ollakse lauas rahul tüdrukutega (poistega)?

Tüdrukutel endil pole oma soo esindajatele ühtki etteheidet. Ka IVa, V, IX ja XII kl. poistel pole tüdrukute vastu midagi. On ainult 7 poissi 45-st, kes ütlevad, et tüdrukud on halvad, vallatud, edevad, arad, nendega on ebamugav. Rahul ollakse tüdrukutega sellepärast, et tüdrukud käituvad sööklas korralikult (7 poissi, 13 tüdrukut), 15 õpilast märgib, et tüdrukud istuvad rahulikult, 14 arvates on nad head. 7 tüdrukut kirjutas, et tüdrukud söövad lauas viisakalt. Veel on öeldud, et tüdrukud ei tülitse omavahel, abistavad teisi õpilasi ja nooremaid lauas, on eeskujulikud. Kaks poissi XII klassist leiavad, et tüdrukud on palju viisakamad kui poisid, kuid üks lõpuklassi noormees ütleb, et tüdrukutega ühes lauas istumine on meeldiv või mittemeeldiv olenevalt sellest, missugused nad on. Erinevusi tüdrukute ja poiste arvamustes tüdrukute kohta ei ole, kuid ainult poisid on märkinud, et tüdrukud ei viiple ja nad abistavad kaaslasti.

Mida öeldakse poiste kohta?

Võrreldes tüdrukutega on olukord vastupidine: 33 positiivse hinnangu vastu on 58 negatiivset. Positiivsed arvamused pärinevad ainult poistelt, negatiivsed enamuses tüdrukutelt (44 14 vastu). 14 poisile meeldib poistega ühises lauas süüa sellepärast, et poisid "on head", 4 IV klassi poissi ütlevad lihtsalt: "Meeldib". Ülejäänud põhjendused on järgmised: "Oleme sõbrad" (3), "Poisid on rahulikud" (2), "korralikud" (2), "viiplevad" (2), "julged", "eeskujulikud". Noormees, kes märkis tüdrukute kohta, et meeldimine oleneb sellest, missugused nad on, annab samasuguse vastuse ka poiste kohta. Üks XII kl. noormees kirjutab, et poistega on tal ühised huvid (mis kahtlemata on oluline kaaslaste valikul). Negatiivsete valikute põhjendusena öeldakse poiste kohta kõige rohkem, et nad on vallatud (12 tüdruku arvamus). 5 poissi ja 4 tüdrukut leiavad, et poisid söövad inetult, 8 õpilast (3 poissi, 5 tüdrukut) kirjutavad, et nad söövad palju, on halvad. Poistel on poistele vaid 6 erinevat etteheidet (lõõvad, on halvad, söövad palju, söövad inetult, lõõvad tüdrukuid, nutavad). Tüdrukud toovad aga poiste juures ära 15 erinevat "viga". Lisaks eelnimetatuile märgivad tüdrukud, et poisid lobisevad palju, käituvad "nagu lasteaias", viiplevad palju, jalutavad ja jooksevad mööda sööklat, solvavad, on ebaviisakad, rahutud, kapriissed ja inetud.

Kokkuvõtteks võib kurtide õpilaste omavaheliste suhete kohta püsivas mikrokollektiivis öelda järgmist.

Eksperimendi andmete analüüs näitab, et nooremate ja vanemate õpilaste, tüdrukute ja poiste paigutamise läbisegi laudkondadesse on õige, sest niiviisi kujunevad välja eri vanusest õpilaste omavahelised suhted: nooremad õpivad vanematelt lauakombeid, vanemad aga

tunnevad nooremate kasvatamisest isegi rahulolu. Selgub, et laudades viibeldakse suhteliselt palju, kuid suhtumine sellesse on erinev. Nooremad õpilased, eriti poisid, on rahul sellega, et lauas saab juttu ajada, vane- maid õpilasi see aga segab ja nad ei pea lauas viiple- mist ka viisakaks. Nooremad õpilased ei ole veel oman- danud kultuurse käitumise oskusi ja vanematel on nende ülalpidamise kohta lauas palju etteheiteid. Tüdrukud suudavad viisakalt söömise harjumusi omandada palju kii- remini kui poisid. Nad on ka poiste vastu nõudlikumad.

Õpilased saavad lauas omavahel hästi läbi. Selle tõendiks on ainult 1 vastastikune negatiivne valik ja 37 vastastikust positiivset valikut. Et need vastasti- kused valikud olid valdavas enamuses tehtud oma klassi õpilaste vahel, võib öelda, et peamiseks omavaheliste suhete kujunemise kohaks on siiski klassikollektiiv.

Vaadeldes valikute põhjendusi, selgub, et kõik õpilased esitavad kaaslastele nõudmisi, mis seostuvad käitumisega söögilauas. Naabrit ei valitud tema rolli ega õpi edukuse järgi, vaid ainult isiksuse omaduste, käitumise alusel. Erinevus valikute põhjendamisel on õpilaste sõnavaras ja kaaslaste tundmise tasemes - va- nemad õpilased, kellel on tunduvalt laiemad teadmised ja sõnavara, oskavad ka palju täpsemalt oma valikut põh- jendada.

Kollektiiv on välja kujunenud vanemates (XI - XII) klassides. Neis klassides on õpilaste omavaheline lä- bisaamine väga hea, osatakse näha juba kaaslasi tervi- kuna, tuntakse nende isiksuse omadusi.

Nooremad õpilased on suhetes orienteeritud vane- matele, kes on neile eeskujuks ja kes suudavad seetõt- tu avaldada noorematele positiivset mõju. Samal ajal suhtlevad keskaste õpilased meeleldi ka nooremate, alg- klasside õpilastega.

Omavahelistes suhetes ilmnevad soolised erinevu- sed.

1. Tüdrukute valikud on püsivamad kui poistel (vas- tastikuseid valikuid oli neil 25, poistel 12).

2. Pikaajalises ühistegevuses eelistavad tüdrukud täielikult tüdrukuid - poisse lauanaabriks üldse ei valitud.

3. Poiste hinnangud poistele on valdavalt positiivsed. Ka tüdrukud ei tee tüdrukute käitumisele söögilauas ette- heiteid, kuid poistele on pretensioone palju. Kas see räägib tüdrukute ülisuurest nõudlikkusest vastassoo esindajate suhtes või on poiste käitumine söögilauas tõepoolest halb? Arvata võib, et poisid käituvad söök- las halvemini kui tüdrukud, kuid samal ajal võib ka öel- da, et nii tüdrukute kui poiste enesekontrolli ja ene- sekriitilisus on madal.

4. Tüdrukud suhtuvad hoolitsevalt noorematesse õpi- lastesse: õpetavad ja abistavad neid.

5. Valikute põhjendused tüdrukutel ja poistel on erinevad: poistel on esikohal sõprus, ühised huvid, hin- natakse kaaslaste julgust, tüdrukutel pole neid üldse

märgitud, esikohal on kaaslaste käitumisoskus.

Kõike eeltoodud kokku võttes võib öelda, et kurtide õpilaste omavahelistel suhetel on positiivne mõju kollektiivi iga liikme isiksuse arengule.

Mis on kurtide suhetes ühist ja erinevat üldhariduskooli õpilaste suhetega võrreldes?

1. Kurtide õpilaste omavaheliste suhete areng kujuneb samadel alustel mis kuuljatelgi, kuid jääb vanuseliselt 2 - 3 aastat maha.

2. Oma valikuid ei oska põhjendada üldhariduskooli algklasside õpilased ja kurtide kooli IV - V klassi õpilased.

3. Poisid ei näe oma puudusi.

4. Kaaslaste hindamise alused on tüdrukutel ja poisitel erinevad (nii kurtidel kui kuuljatel).

5. Erinev on varemate õpilaste suhtumine noorematesse: kuuljad noorematega ei suhtle, kurdid keskastmes suhtlevad veel aktiivselt noorematega.

Lõpuks tooksime veel mõned soovituselised pedagoogiliseks tööks kurtide õpilastega.

Senisest suuremat tähelepanu tuleb pöörata õpilaste enesekriitilisuse ja enesekontrolli arendamisele, mida saab teha käitumise ja tegevuse tulemuste analüüsimise ning hindamise kaudu.

Õpilaste käitumisharjumuste ja -oskuste kujundamine on pikaajaline protsess ja see peab olema iga pedagoogi südameasjaks.

Kasvatustöös tuleks rohkem arvestada poiste ja tüdrukute soolisi erinevusi, nende positiivseid ilminguid rohkem esile tuua ja vastavas suunas arendada.

Kirjandus

- Koht I. "Mina" avastamine. - Tln.: Eesti Raamat, 1981, 252 lk.
- Puik T. Kurtide õpilaste omavahelisest suhtlemisest. - Rmt.: Вопросы олигофренопедагогики. Труды по дефектологии. II. Tartu, 1978, lk. 55-63 (TRÜ toimetised, vihik 450).
- Puik T. Kurtide õpilaste enesehinnangust. - Rmt.: Коррекционная работа в специальных школах. Труды по дефектологии. III. Tartu, 1981, lk. 24-33 (TRÜ toimetised, vihik 559).
- Puik T. Kaasõpilase hindamisest kurtidel õpilastel. - Rmt.: Вопросы совершенствования обучения и воспитания аномальных детей. Труды по дефектологии. Tartu, 1982, lk. 14-21 (TRÜ toimetised, vihik 605).
- L. Božovitš - Божович Л.И. Личность и ее формирование в детском возрасте. М., 1968. 485 с.
- L. Božovitš - Божович Л.И. Психологический анализ ус-

- ловий формирования и строения гармонической личности. - В кн.: Психология формирования и развития личности /Отв. ред. Л.И. Анцыферова. - М.: Наука, 1981, с. 257-284.
- M. Vinogradova - Виноградова М.Д. Влияние интересов младших подростков на их взаимоотношения в классном коллективе. - В кн.: Личность в системе коллективных отношений: Тезисы докладов Всесоюзной конференции в Курске 20 - 22 мая 1980 г. М., 1980, с. 43.
- V. Grebenkov - Гребеньков В.А. Влияние самооценки и взаимооценки на волевую активность школьников в группе. - В кн.: Личность в системе коллективных отношений: Тезисы докладов Всесоюзной конференции в Курске 20-22 мая 1980 г. М., 1980, с. 62-63.
- I. Džidarjan - Джидарьян И.А. Психология общения и развития личности /Отв. ред. Л.И. Анцыферова. - М.: Наука, 1981, с. 127-158.
- A. Kiritšuk - Киричук А.В. Положение детей в системе общения в классном коллективе. - В кн.: Проблемы общения и воспитание. Тарту, 1974, ч. П, с. 8-16.
- I. Kon - Кон И.С., Лосенков В.А. Юношеская дружба как объект эмпирического исследования. - В кн.: Проблемы общения и воспитание. Тарту, 1974, ч. П, с. 74-135.
- J. Kolominski - Коломинский Я.Л. Психология взаимоотношений в малых группах. Минск, 1976. 337 с.
- J. Krutova - Крутова Е.М. Факторы, влияющие на характер представлений о себе. - В кн.: Личность в системе коллективных отношений: Тезисы докладов Всесоюзной конференции в Курске 20-22 мая 1980 г. М., 1980, с. 130.
- A. Lutoškin - Лутошкин А.Н. Динамика эмоционального поведения школьников в процессе общения. - В кн.: Проблемы общения и воспитание. Тарту, 1974, ч. П, с. 27-32.
- V. Muntjan - Мунтян В.Л. Влияние адекватной самооценки на познавательное и мотивационное развитие учащихся. - В кн.: Личность в системе коллективных отношений: Тезисы докладов Всесоюзной конференции в Курске 20-22 мая 1980 г. М., 1980, с. 166.
- R. Savinõhh - Савинько Р.Ф. Формирование коллективных отношений первоклассников в процессе общения. - В кн.: Проблемы общения и воспитание. Тарту, 1974, ч. П, с. 17-26.
- J. Savonko - Савонько Е.И. Возрастные особенности соотношений ориентации на самооценку и на оценку другими людьми. - В кн.: Изучение мотивации поведения у детей и подростков / Под ред. Л.И. Божович и Л.В. Благонажной. - М.: Педагогика, 1982, с. 27-48.

- D. Felstein - Фельштейн Д.И. Психологические основы общественно полезной деятельности подростков. - М.: Педагогика, 1982.-342 с.
- T. Sibutani - Шибутани Т. Социальная психология. - М.: Прогресс. 1969. - 416 с.
- V. Tšudnovski - Чудновский В.Ф. Нравственная устойчивость личности: Психологическое исследование. - М.: Педагогика, 1981. - 278 с.

О ВЗАИМООТНОШЕНИЯХ ГЛУХИХ УЧАЩИХСЯ В ДОЛГОВРЕМЕННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Т. Пуйк

Резюме

В последние десятилетия общение интенсивно изучается в детской и педагогической психологии (Л.И. Божович, Д.Б. Эльконин, Т.В. Драгунова), социальной психологии (Л.П. Буева, И.С. Кон, Б.Д. Парыгин) и в педагогике (Т.Е. Конникова, Х. Лийметс, Ю. Орн, Л.И. Новикова, Я.Л. Коломинский и др.).

Для исследования взаимоотношений глухих школьников в Эстонии проведены эксперименты, в которых изучались самооценка, отношение к труду, выбор сотоварища для выполнения однократных действий. В ежедневной школьной жизни встречаются случаи, когда ученики должны длительное время считаться с товарищами. Примером такой ситуации является состав учеников за столом в столовой, который не изменяется в течение всего учебного года.

Нас заинтересовали следующие конкретные вопросы:

1. С кем глухие ученики желают сидеть за столом?
2. Согласны ли старшие ученики сидеть в столовой вместе с младшими?
3. Какие взаимоотношения складываются за столом между девочками и мальчиками?

В эксперименте, который был проведен методом социометрического сочинения, приняло участие 80 учеников (45 мальчиков, 35 девочек) 1У-ХП классов Поркуниской спецшколы-интерната ЭССР.

Анализ результатов эксперимента показывает, что рассаживание младших и старших учеников, девочек и мальчиков вперемешку за столом оправдывает себя. Младшие усваивают правила поведения за столом от старших, а старшим доставляет удовольствие воспитать младших. Ученики хорошо ладят друг с другом за столом (было дано 37 взаимных положительных выборов и только 1 взаимный отрицательный выбор). Соседа выбирают только по его поведению и по личностным качествам.

В своих отношениях младшие ученики (1У-У классы) ориентированы на старших, а ученики У-Х классов с удовольствием общаются и с учениками начальных классов.

Во взаимоотношениях проявляется половые различия:

1. Выборы девочек устойчивее, чем выборы мальчиков (взаимных выборов у девочек 25, у мальчиков 12).

2. В продолжительной деятельности девочки предпочитают только девочек - они не выбрали себе соседом ни одного мальчика.

3. Мальчики оценивают мальчиков только положительно. У девочек нет претензий к девочкам, но мальчиками они очень недовольны из-за их плохого поведения. Можно отметить, что у мальчиков и у девочек очень низкая самокритичность и слабый самоконтроль.

4. Девочки заботятся о младших учениках: учат их и помогают им.

5. Мотивы выборов очень различные: для мальчиков оказываются важными дружба, общие интересы, а также смелость сотоварища, а девочки на первое место ставят умение вести себя.

По сравнению с взаимоотношениями учеников общеобразовательной школы можно отметить следующее:

1. Взаимоотношения глухих учеников развиваются на общих основах со слышащими, но отстают от них на 2-3 года.

2. Свои выборы не умеют обосновать слышащие учащиеся начальных классов и глухие ученики 1У-У классов.

3. Основы оценивания соученика у девочек и мальчиков разные (как у слышащих, так и у глухих).

4. Слышащие ученики не общаются с младшими, а глухие в 1У-У1 классах активно общаются с ними.